

Examen HAVO

2010

tijdvak 2
dinsdag 22 juni
13.30 - 16.30 uur

Nederlands

tevens oud programma

Nederlands

Dit examen bestaat uit 21 vragen en een samenvattingsopdracht.

Voor dit examen zijn maximaal 44 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Hij is jong en hij leest (niet)

(1) Ooit was hij een steunpilaar van de krant: de Jonge Lezer. Inmiddels laat hij het in groten getale afweten. Nieuws haalt hij ergens anders
5 vandaan. Hij is liever online of hangt voor de tv. Waarom leest hij niet en als hij leest, wat leest hij dan? En is hij werkelijk zo onverschillig als iedereen altijd zegt? Er is een crisis rond de
10 Jonge Lezer. Sinds het jaar 2000 nam het aantal abonnementen onder jongeren schrikbarend snel af; ontleding is een van de oorzaken van de crisis bij dagbladen. Wat is het
15 probleem? Waarom haakt de Jonge Lezer af?

(2) De term 'Jonge Lezer' veronderstelt twee dingen. Allereerst dat de persoon daadwerkelijk leest. Daarmee valt
20 meteen een deel van de potentiële doelgroep af, want er zijn enorm veel jongeren die niets lezen: geen kranten, geen tijdschriften, geen boeken. Ten tweede dat de persoon jong is. Maar
25 wat is jong? Zijn dat scholieren, studenten of de huidige dertigers?

(3) Het gemakkelijkst is om de Jonge Lezer te zien als iemand die volwassen is geworden in een tijd
30 waarin kranten niet meer de primaire bron van informatie zijn: de tijd van de nieuwe media. De Jonge Lezer zou dan rond de dertig zijn. Irene Costera Meijer, hoogleraar journalistiek aan de
35 Vrije Universiteit, deed veel onderzoek naar deze groep en adviseerde daarover onder meer het NOS-Journaal. Zij zegt: "Een Nederlander onder de 35 besteedt per dag
40 gemiddeld een halve minuut aan een opinieblad en 11,7 minuten aan een dagblad. Aan tv besteedt hij 31,9 minuten per dag en aan internet 8,9 minuten. De afname van de tijd die

45 besteedt wordt aan kranten en tijdschriften, is al dertig jaar aan de gang, maar gaat steeds sneller."

(4) Waarom leest de Jonge Lezer niet meer? Dat is de hamvraag. Eén
50 antwoord ligt voor de hand: meer dan ooit zijn er andere dingen te doen. Er verschijnen meer films, tv-kanalen en computergames, internet is overal toegankelijk, het sociale leven van
55 jongeren wordt steeds drukker. Waarom dan nog romans en tijdschriften lezen? En misschien, zo wordt vaak gesuggereerd, is de Jonge Lezer steeds minder geïnteresseerd in
60 de buitenwereld die kranten, bladen en boeken binnenbrengen. Volgens marktonderzoek van onderzoeksbureau Motivaction (2008) is Nederland zich over de volle breedte van de
65 bevolking minder betrokken gaan voelen bij milieuvraagstukken, politiek en maatschappij. Dit geldt in steeds sterkere mate voor de jongeren.

(5) Costera Meijer: "Het wordt
70 algemeen verondersteld dat tot je 25ste het nieuws er niet toe doet en misschien speelt dat voor Nederland in het bijzonder. De jongeren in Nederland behoren, volgens verschillende
75 onderzoeken, tot de gelukkigste jongeren ter wereld. Ze voelen zich niet aangesproken door de permanent kritische toonzetting die de meeste kranten en tijdschriften hanteren.

80 Kranten lezen is een ritme, een gewoonte, die de jongste generaties niet ontwikkelen of willen ontwikkelen."

(6) De jongvolwassene van vandaag zat tien jaar terug op de middelbare school. Dat was niet de ideale tijd voor de Jonge Lezer. Ik kan het weten, ik was erbij. In 1999 werd landelijk de 'tweede fase' ingevoerd, ook bekend

als het 'studiehuis'. De leerling werd
90 geacht meer zelfstandig te werken,
waardoor het leerproces niet langer
alleen in handen was van de docent.
Wat de scholier van die tijd extra
apathisch tegenover lezen maakte,
95 was dat de opkomst van internet als
massamedium zich vrijwel gelijktijdig
voltrok met de invoering van het
studiehuis. Dat maakte het studiehuis,
dat deels uitging van het zelf vergaren
100 van kennis voor verslagen en werk-
stukken, extra kwetsbaar. Het daad-
werkelijk lezen in studieboeken op
school nam af; onderwijs in media-
vaardigheden nam toe. Bij de Jonge
105 Lezer is lezen nooit vanzelfsprekend
geworden vanuit school.

(7) Volgens Hans Nijenhuis ligt het niet
alleen aan de Jonge Lezer dat die zich
niet aangesproken voelt door kranten,
110 het ligt ook aan de kranten zelf.
Nijenhuis (1962) was redactiechef bij
'nrc.next', de krant die op de Jonge
Lezer mikt. Er is sprake van een
Nieuwe Lezer die ook veertig jaar oud
115 kan zijn. Nijenhuis: "Vroeger kwam een
man van dertig om half zes uit zijn
werk, dan gaf zijn vrouw hem een
biertje en zijn krant. Om kwart over zes
ging hij eten – zijn vrouw kookte
120 uiteraard. Om zeven uur bracht hij zijn
kinderen naar bed en om half negen
kon hij weer verder lezen in zijn krant.
De dertiger van nu haalt om half zes
zijn kinderen uit de crèche en begint
125 met koken – want zijn vrouw heeft een
minstens zo belangrijke baan als hij.
Nadat hij zijn kinderen naar bed heeft
gebracht en het Journaal heeft
gekeken, kan hij, om half negen, voor
130 het eerst aan zijn krant denken. Dat
maakt een groot verschil."

(8) Volgens huisfilosoof van 'nrc.next',
Rob Wijnberg, is de jongere van tegen-
woordig afkerig van het nieuws, omdat
135 hij de deskundigheid van de
journalistiek wantrouwt. Wijnberg
schrijft over de apathie van de jonge

generatie in 'Boeiuh! Het stille protest
van de jeugd' (2007). Wijnberg is zelf
140 een Jonge Lezer (1982) en hij probeert
de schijnbare onverschilligheid van zijn
leeftijdgenoten te duiden. "De hoofd-
schuldige aan de apathie is de
informatieoverload, waar wij dag in dag
145 uit mee te kampen hebben. Veel meer
dan ouderen worden jongeren
overspoeld met nieuws, zozeer dat het
noodzakelijk wordt om een muur op te
trekken om zo bewust niet te worden
150 meegesleurd in de draaikolk van
tragiek die iedere nieuwe gebeurtenis
met zich meebrengt. (...) Het is apathie
uit zelfbescherming." Bovendien is die
overload zo gevormd dat deze des-
155 interesse in de hand werkt. Wijnberg
meent dat zijn generatie wordt
bestookt met kant-en-klare opinie-
vorming. Elk nieuwsfeit wordt
gepresenteerd met tien hapklare
160 meningen in de vorm van columns,
analyses, praatprogramma's en achter-
gronden. Dat zorgt voor passiviteit: je
hoeft er niet meer over na te denken.
(9) Wijnbergs analyse is plausibel en
165 maar al te herkenbaar. Er wordt zoveel
nieuws op je afgevuurd dat je er
vanzelf onverschillig van wordt. Maar
is die Jonge Lezer echt zo apathisch
als Wijnberg veronderstelt? Een goede
170 graadmeter voor het antwoord op die
vraag is wat er in de boekenkast van
de Jonge Lezer staat. Veel Neder-
landse en buitenlandse fictie, zo blijkt.
Hoe zit het dan met die apathie? Het
175 tegendeel is waar: ook non-fictie wordt
veel gelezen. Dat laatste is veel-
zeggend. Neem het boek 'Het zijn net
mensen' (2006) van Joris Luyendijk,
over de wijze waarop media omgaan
180 met het conflict in het Midden-Oosten.
De populariteit van dat boek is deels te
verklaren vanuit de goede blik van de
Jonge Lezer op de media. Hij weet hoe
die werken en realiseert zich dat de
185 waarheid die de journalistiek vertelt,
relatief is. De Jonge Lezer is niet zo

190 apathisch als het lijkt; hij zet zijn
belangstelling alleen niet om in dingen
die gemakkelijk te meten zijn, zoals
lidmaatschappen van politieke partijen,
deelnames aan demonstraties of
krantenabonnementen. Nog steeds
heeft Nederland een ongekend hoge
(jongeren)opkomst bij verkiezingen en,
195 om Wijnberg nog eens tegengas te
geven, die worden onderling volop
besproken.

(10) De Nieuwe Lezer heeft aanzienlijk
meer belangstelling dan hij tijd heeft.
200 Dat is frustrerend. De truc is je als
journalist voor te bereiden op wat hij te
weten gaat komen. Dus geef bij een
belangrijke speech van Obama de
lezer een kijkwijzer met acht dingen
205 waarop hij moet letten. Voor de Jonge
Lezer is de krant zo een verlengstuk
van alle andere media waar hij kennis
van neemt. Constant zoekt de krant
andere vormen om de lezer te
210 prikkelen. Hoe leg je de kredietcrisis
uit? Niet in een groot achtergrond-
verhaal, maar door columnist Aaf
Brandt Corstius te laten msn'en met
een economieredacteur en dat msn-
215 gesprek woordelijk te plaatsen. "Dat
was een enorme hit," zegt Nijenhuis.
"En hooguit twee uur werk."

(11) De ironie is natuurlijk dat de
Jonge Lezer meer leest dan ooit; hij

220 betaalt er alleen niet voor. Hij leest op
internet, in gratis dagbladen, op flat-
screens in stations en warenhuizen die
de headlines continu projecteren. Hij
leest zelfs zoveel en krijgt zoveel
225 prikkels binnen dat hij een ander kader
zoekt om het te verwerken. In plaats
van dat kranten dat kader zijn, ziet de
Jonge Lezer de geschreven media nog
eens als een extra prikkel. Hoogleraar
230 journalistiek Costera Meijer: "Te veel
kranten stellen zichzelf de vraag hoe
ze meer jongeren kunnen bereiken,
maar dat is onzinnig. Vraag jezelf af
hoe je meer voor jongeren kunt
235 betekenen. Zorg ervoor dat je iets
maakt wat niet aanvoelt als huiswerk,
maar iets wat de Jonge Lezer helpt."
De gemiddelde Jonge Lezer die 11,9
minuten per dag de krant leest, voelt
240 heel goed aan wat de toon is van
journalisten en of die toon bij hem
past. Jongeren hebben ideologie
verruild voor identiteit. Ze lezen een
blad, krant of roman, omdat ze denken
245 dat die bij hen past. Ze kopen bewust
'nrc.next' en niet 'NRC Handelsblad'.
Nog iets wat uit verschillende onder-
zoeken blijkt: jongeren worden steeds
intelligenter. Dit is de generatie van
250 Joris Luyendijk-lezers; ze hebben de
media heel goed door. De media hen
alleen nog niet.

naar: Joost de Vries

uit: De Groene Amsterdammer, 20 maart 2009

Tekst 1 Hij is jong en hij leest (niet)

- 1p 1 “Waarom leest de Jonge Lezer niet meer?” (regels 48-49)
- 1 Welke van onderstaande antwoorden op deze vraag tref je aan in de tekst ‘Hij is jong en hij leest (niet)’?
- 1 De Jonge Lezer is niet ontvankelijk voor de kritische toon in kranten en tijdschriften.
 - 2 De Jonge Lezer heeft niet de rust en de tijd om te lezen.
 - 3 De Jonge Lezer is door de overdaad aan informatie en opinie leesmoe geworden.
- A antwoord 1 en 2
B antwoord 2 en 3
C antwoord 1 en 3
D alle antwoorden
- 3p 2 Leg uit waarom sinds de invoering van het studiehuis het op school niet de “ideale tijd voor de Jonge Lezer” was. (zie regels 85-86)
Gebruik maximaal 25 woorden.
- “Bij de Jonge Lezer is lezen nooit vanzelfsprekend geworden vanuit school.” (regels 104-106)
- 1p 3 Op welk type redenering is, gelet op alinea 6, deze conclusie gebaseerd?
Er wordt geredeneerd op basis van
- A middel en doel.
B oorzaak en gevolg.
C vergelijking.
D voorbeelden.

tekstfragment 1

Jongeren zijn zeker geïnteresseerd in achtergrond en opinie. Maar ze zijn vaak niet opgegroeid met onafhankelijke en kwalitatieve journalistiek. Hun informatiebronnen zijn nieuwssites als ‘Nu.nl’, rommelsites als ‘GeenStijl’, bloggers en dergelijke.

Ze zouden veel van de zo verkregen informatie in principe moeten wantrouwen, vooral als er geen wederhoor is geweest en als niet duidelijk is wie of wat de bron is. Maar dat is lastig. De echtheid van nieuws wordt steeds moeilijker te bepalen. We leven in een wereld waarin mensen als gevolg van beeldmanipulatie en ‘buzz’ niet alleen een beter of een slechter beeld van de werkelijkheid krijgen, maar waarin ook opzettelijk verdraaide beelden en teksten zelfs politici en bedrijven in het stof doen bijten.

*naar: Willem van der Oest en Roland Pelle, Alleen media die jongeren kwaliteit bieden, hebben toekomst
uit: de Volkskrant, 10 januari 2009*

In tekstfragment 1 wordt de houding van jongeren ten opzichte van achtergrondnieuws en opinie weergegeven.

- 1p **4** Citeer uit het tekstgedeelte van de alinea's 7 en 8 van de tekst 'Hij is jong en hij leest (niet)' een zin die in tegenspraak is met deze houding.

"De echtheid van nieuws wordt steeds moeilijker te bepalen." (alinea 2 van tekstfragment 1)

- 1p **5** Citeer de zin uit alinea 9 van de tekst 'Hij is jong en hij leest (niet)' die inhoudelijk overeenkomt met bovenstaande uitspraak.

"Dit is de generatie van Joris Luijendijk-lezers; ze hebben de media heel goed door." (regels 249-251 van de tekst 'Hij is jong en hij leest (niet)').

- 2p **6** Formuleer op basis van gegevens uit tekstfragment 1 een argument dat deze uitspraak weerlegt.
Gebruik voor je antwoord maximaal 15 woorden.

"Waarom leest de Jonge Lezer niet meer?" (regels 48-49)

- 1p **7** In welke alinea's wordt deze vraag beantwoord?

- A in alinea 4 en 5
- B in alinea 4, 5 en 6
- C in alinea 4, 5, 6 en 7
- D in alinea 4, 5, 6, 7, en 8

In alinea 8 gaat Wijnberg in op de door hem veronderstelde apathie van de Jonge Lezer.

- 1p **8** Op welk type argumentatie zijn zijn beweringen gebaseerd?
argumentatie op basis van
- A feiten
 - B gezag
 - C wetenschap

Volgens Wijnberg is de jongere van tegenwoordig afkerig van het nieuws, omdat hij de deskundigheid van de journalistiek wantrouwt.

- 1p **9** Ondersteunt Wijnberg deze uitspraak met argumenten?
- A Ja, in alinea 8
 - B Ja, in alinea 9
 - C Nee, er is geen ondersteuning voor die uitspraak.

- 1p **10** Welk bezwaar zou je, gelet op de inhoud van alinea 9, kunnen maken tegen de redenering omtrent het leesgedrag van jongeren in alinea 5?
- A Er wordt een voorbarige conclusie getrokken.
 - B Er is sprake van een persoonlijke aanval.
 - C Er is sprake van een onjuiste vergelijking.
 - D Oorzaak en gevolg worden door elkaar gehaald.

“Zorg ervoor dat je iets maakt wat niet aanvoelt als huiswerk, maar iets wat de Jonge Lezer helpt.” (regels 235-237)

- 1p 11 Wat zouden de kranten moeten doen om de Jonge Lezer te helpen gelet op alinea 11?
- A Kranten zouden beter moeten beseffen dat jongeren steeds slimmer worden in het doorzien van journalistieke trucs.
 - B Kranten zouden de gunst van de jongeren moeten herwinnen door de concurrentie met andere media aan te gaan.
 - C Kranten zouden meer moeten werken aan hun identiteit, die voor jongeren belangrijker is dan ideologie.
 - D Kranten zouden voor jongeren een hulpmiddel moeten zijn om de grote hoeveelheid informatie te kunnen hanteren.

- 1p 12 Welke opvattingen krijgen de meeste bijval in de tekst?
- A de opvattingen van Wijnberg en Costera Meijer
 - B de opvattingen van Nijenhuis en Wijnberg
 - C de opvattingen van Costera Meijer en Nijenhuis

“In plaats van dat kranten dat kader zijn, ziet de Jonge Lezer de geschreven media nog eens als een extra prikkel.” (regels 226-229)

- 1p 13 Welke van de onderstaande beweringen komt inhoudelijk het meest overeen met dit citaat?
- A De gemiddelde Jonge Lezer van nu leest minder de krant, maar haalt elders zijn informatie vandaan.
 - B De Jonge Lezer van nu haalt zijn informatie uit vele bronnen, en dag- en opiniebladen horen daar ook toe.
 - C De Jonge Lezer van nu leest veel meer vanuit zijn eigen identiteit allerlei kranten en heeft een brede visie.
 - D De Jonge Lezer van vroeger las behoorlijk veel, terwijl de Jonge Lezer van nu minder maar wel selectiever leest.

tekstfragment 2

Maar alle discussies richten zich op het mediumtype en niet op de weergave van het nieuws. Het is van belang om naast het leren over de gevaren en de voordelen van het gebruik van de verschillende media, jongeren ook bij te brengen hoe je echte en betrouwbare informatie en nieuwsfeiten kunt herkennen, ongeacht het medium. Juist jongeren dienen hierbij geholpen en gesteund te worden. Zij moeten de waarden en normen van de vrije journalistiek leren. Hoe komen zij bijvoorbeeld te weten wat hoor en wederhoor is? Wat het belang is van het controleren van bronnen, en hoe je dat doet? Wat je wel en niet kunt vertrouwen?

(...)

Jongeren zijn niet zomaar uit zichzelf in staat om te kiezen voor onafhankelijke journalistiek, die vrij is van commercie, politiek en religie. Dat moet ze worden getoond en geleerd. Maar door wie? Is het de taak van het onderwijs, de taak van de ouders? Natuurlijk. Maar niet alleen. Het is ons aller taak en vooral de taak van de media. De media moeten het voortouw nemen en door kwaliteit te bieden de jongeren tonen wat kwaliteit is.

naar: Willem van der Oest en Roland Pelle, Alleen media die jongeren kwaliteit bieden, hebben toekomst

uit: de Volkskrant, 10 januari 2009

Op de vraag hoe kranten zich tegenwoordig zelf kunnen ontwikkelen tot een medium waar jongeren echt iets aan hebben, geeft tekstfragment 2 een ander antwoord dan de hoofdttekst 'Hij is jong en leest (niet)', gelet op alinea 10 en 11.

3p **14** Geef dit verschil in maximaal 40 woorden.

Betrek de beide teksten in de formulering van je antwoord.

"De media moeten het voortouw nemen en door kwaliteit te bieden de jongeren tonen wat kwaliteit is." (slotzin van tekstfragment 2)

2p **15** Met welke twee problemen zouden de media geconfronteerd kunnen worden bij het informeren van de jongeren, gelet op de visie van Rob Wijnberg? Zie alinea 8 van de tekst 'Hij is jong en hij leest (niet)'.

De tekst 'Hij is jong en hij leest (niet)' is te verdelen in 4 delen.

Deze achtereenvolgende delen kunnen van de volgende kopjes worden voorzien:

- 1 De Jonge Lezer – een probleem
- 2 Profielschets van de Jonge Lezer
- 3 Vaak geopperde verklaringen voor de ontleding
- 4 De ontleding weerlegt

1p **16** Bij welke alinea begint deel 3?

1p **17** Bij welke alinea begint deel 4?

- 1p **18** Wat is de hoofdgedachte van de tekst 'Hij is jong en hij leest (niet)'?
- A** De Jonge Lezer van tegenwoordig wantrouwt de deskundigheid van de journalistiek, wat leidt tot minder abonnementen en afkerigheid van het nieuws.
 - B** Doordat jonge ouders nu vaker allebei een veeleisende baan hebben, is er steeds minder tijd beschikbaar gekomen om kranten en opiniebladen te lezen.
 - C** Het is zorgwekkend dat ook uit onderzoek blijkt dat jongeren al langere tijd steeds minder tijd besteden aan het lezen van dag- en opiniebladen.
 - D** Jongeren lezen niet minder, maar de dag- en opiniebladen hebben in het overaanbod van informatie een geheel andere plek en functie gekregen.

Argumenten kunnen worden onderscheiden in onder andere argumenten die gebaseerd zijn op:

- 1 controleerbare feiten
- 2 onderzoeksbevindingen
- 3 vermoedens
- 4 persoonlijke waardeoordelen

- 1p **19** Welke van deze soorten argumenten tref je aan in de tekst 'Hij is jong en hij leest (niet)'?
- A** alleen 1, 2 en 3
 - B** alleen 1, 3 en 4
 - C** alleen 2, 3 en 4
 - D** 1, 2, 3 en 4
- 1p **20** Wat is de functie van alinea 11 gezien het voorafgaande?
Kies uit: aanbeveling, bewijs, constatering, gevolg, samenvatting, tegenwerping, toepassing.
- 1p **21** Wat is het voornaamste tekstdoel van de tekst 'Hij is jong en hij leest (niet)'?
Het doel van de tekst is vooral
- A** de lezer op de hoogte stellen van een maatschappelijke ontwikkeling: jongeren lijden steeds meer onder de informatieoverload.
 - B** de lezer laten inzien dat de Jonge Lezer van tegenwoordig verschilt van die van vroeger.
 - C** de lezer laten nadenken over de apathische houding van jongeren ten opzichte van lezen.
 - D** de lezer ervan overtuigen dat de Jonge Lezer geïnteresseerd is in kritische journalistiek.

Regels voor de praatzieke burger

(1) Vrijuit kunnen spreken is van groot belang in een democratie. Het vrije debat is nodig om de verschillende kanten van een kwestie te kunnen horen en tegen elkaar af te wegen. Kritische geluiden zijn onmisbaar voor de ontwikkeling van de democratie, omdat ze ervoor zorgen dat rechten en praktijken ter discussie blijven staan.

(2) Het vrijuit spreken zelf is ook voortdurend onderwerp van debat. Zijn er grenzen aan wat je in een democratie mag zeggen? Mag je bijvoorbeeld mensen beledigen als hun uiterlijk, mening, levensstijl, seksuele voorkeur, kledingdracht of godsdienst je niet aanstaan? Of zijn sommige vormen van vrijuit spreken juist een bedreiging voor de mondigheid die de grondslag vormt van de westerse cultuur?

(3) In de negentiende eeuw was voor de Friese sociaal-anarchist Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1849-1919) het vrije spreken een van de hoogste principes in het menselijk bestaan. Hij bouwde daarmee voort op een westerse traditie van vrijmoedig en onbevooroordeeld spreken zoals dat in de Griekse Oudheid bestond. Daarbij was altijd sprake van hiërarchische verhoudingen. De burger moest het als zijn plicht zien om vanuit een ondergeschikte positie openlijk de waarheid te spreken. Hij hoorde de moed te hebben om een meerdere erop te wijzen dat iets niet goed ging, zodat op die manier verbetering tot stand gebracht kon worden.

(4) Domela Nieuwenhuis zag het als een plicht te laten merken dat je het ergens niet mee eens bent, ook als je daardoor in de gevangenis belandt of de gunst van vrienden, de partij of het

volk verliest. Het innemen van een kritisch standpunt vergde in die tijd veel moed. Verder meende hij dat wat iemand zegt, redelijk en verstandig moest zijn. Bovendien moest elk gezag van boven- en buitenaf worden verworpen en alle oordelen moesten berusten op waarnemingen. Ervaring en gedachten werden pas geformuleerd nadat alles onderzocht en beoordeeld was.

(5) Tot slot achtte Domela Nieuwenhuis een krachtig individu de beste basis voor een goede samenleving. Hij had zelfs zo'n groot vertrouwen in het individu, dat hij het niet nodig vond om de vrijheid van spreken op welke manier dan ook te begrenzen. Daarom moest alles wat het individu verstikt, vermeden en bestreden worden. Hij verwierp het idee dat de vrijheid van de een die van de ander kan belemmeren, en dat er dus wetten of morele druk nodig zijn om ervoor te zorgen dat anderen geen schade wordt toegebracht. Een staat of ander overheidsorgaan was in zijn ogen overbodig; het individu is zelf in staat de juiste beslissingen te nemen.

(6) In het midden van de jaren zeventig stond ik erg positief tegenover dit idee. Ik werd in die tijd uitgenodigd om de pinksterdagen door te brengen op de Camping tot Vrijheidsbezinning in Appelscha. Ik was nieuwsgierig hoe mensen zouden zijn als er geen normerende druk op hen werd uitgeoefend. Zelf was ik met strenge ge- en verboden opgevoed. Die opvoeding had me niet veel goeds gebracht, meende ik. In Appelscha verwachtte ik een ander soort mens te zien, een mens die in vrijheid vanzelf tot het goede kwam.

(7) Hoe groot was mijn teleurstelling toen ik op Eerste Pinksterdag bij een van de vele discussies aanschoof. De meningsverschillen liepen hoog op. In een mum van tijd vlogen de beledigingen en scheldwoorden door de lucht. Af en toe liep iemand stampvoetend de zaal uit om elders zijn gelijk te halen. Mijn geloof in de goede mens kreeg daar in Appelscha een flinke deuk.

(8) Er gebeurde nóg iets in die tijd. Ik deed ook ervaringen op met nieuwe vormen van samenleven in Amsterdamse woongroepen. Zonder structuur en vaste afspraken bleken mensen, ikzelf inclusief, in staat tot veel meer egoïsme, jaloezie en vijandigheid dan ik ooit had gedacht.

(9) Toen Domela Nieuwenhuis nog leefde, waren de gezagsverhoudingen verticaal en daardoor glashelder. Priesters, ministers, artsen, bovenmeesters en de vader, als hoofd van het gezin, werden op hun woord geloofd. Of zij werkelijk de waarheid in pacht hadden, was niet aan de orde. Sinds die tijd is de macht van vorsten, godsdienstige instituten en staten behoorlijk afgebrokkeld. Politiek is horizontaler geworden, iets tussen burgers onderling. Ze moeten het voor een belangrijk deel met elkáár zien te rooien.

(10) Dit alles is niet zonder gevolgen gebleven. De spelregels van het vrije spreken werden steeds minder in acht genomen. Daarnaast speelde het zoeken naar waarheid nauwelijks meer een rol. Vroeger vereiste dat moed, omdat het gericht was tot het gezag, tot een hogere, machtigere instantie. Het huidige 'zeggen wat je denkt' heeft nog maar weinig met deze traditie te maken.

(11) Wat ons vandaag de dag nog wel verbindt met de idealen van Domela Nieuwenhuis, is de plicht om kritisch te zijn en de bereidheid om meningen en uitspraken ter discussie te stellen.

Daarbij laat de burger zich liever overtuigen door argumenten dan door gezag, reclame of dwang. Het vrije en openlijke spreken is vooral iets tussen burgers en groepen burgers geworden, en veel minder een moedig spreken dat zich van onder naar boven richt.

(12) Daarbij kan zich een probleem voordoen. Iedereen mag in een democratie vrijuit spreken, maar wat moeten we doen als kwaadwillende mensen het hoogste woord voeren, haatdragende taal uitslaan en de democratie in gevaar willen brengen? Wat betekent het voor het vrije spreken dat vrijwel alle relaties in de samenleving horizontaler zijn geworden?

(13) Horizontale relaties, waarin de gezagsverhoudingen niet duidelijk zijn, vergen veel meer nadenken en veel meer zelfbeheersing dan verticale relaties. Vrijuit spreken tegenover iemand die gezag had, vergde in de tijd van Domela Nieuwenhuis nog moed, omdat de koning of de bovenmeester over strafmiddelen beschikte. Je bedacht je wel twee keer voordat je overging tot het uitspreken van je waarheid. Binnen horizontale relaties is de verleiding om je zonder voorbehoud te uiten vele malen groter, want er zit nauwelijks risico aan.

(14) De idee dat iedereen moet kunnen zeggen wat hij denkt, heeft ertoe geleid dat grote groepen burgers menen dat zij het recht hebben om altijd hun gevoelens van ongenoegen te uiten. Zij zeggen wat ze op het hart hebben, waar ze zich aan ergeren en waar ze volgens hen recht op hebben. De media bieden deze mensen alle ruimte om, zonder enig risico, hun ongenoegen publiekelijk te ventileren.

(15) De praatzieke burger van nu spreekt ongeremd, zonder eerst na te denken. Hij geeft graag zijn mening, bekommert zich niet om de waarheid en maakt geen onderscheid tussen zaken waarover hij kan spreken en zaken waarover hij beter kan zwijgen. Het doel van dit ‘zeggen wat je denkt’ is niet de democratie te verbeteren of tekortkomingen op te heffen, maar aandacht en erkenning te krijgen voor eigen ongenoegen en eigen gelijk. Dit heeft soms een kwalijke uitwerking.

(16) Een cabaretier die de premier beledigt, gebruikt een positieve vorm van vrij spreken, omdat hij zich richt tegen een machthebber die hem de mond kan snoeren. Als een Kamerlid echter een minister uitscheldt – en daarmee de gunst van de kiezers hoopt te winnen – loopt hij geen enkel risico op vervolging of gevaar, terwijl hij wel schade kan aanrichten. Als Kamerlid is hij niet van de minister afhankelijk, hij controleert juist zijn beleid. De minister heeft geen gezag over hem en staat dus met lege handen, want als hij niet in een ordinaire ruzie wil terechtkomen, heeft hij geen andere keuze dan te zwijgen.

(17) De horizontale relaties van nu maken de verleiding om te zeggen wat je denkt steeds groter. Als we niet willen terugkeren naar de verticale

verhoudingen van vroeger, dan is het van belang om nieuwe culturele regels te ontwikkelen voor het vrije spreken. Je kunt afspreken dat het vrijuit spreken de menselijke waardigheid niet mag aantasten. Iemand een beest noemen kan tot uitsluiting of discriminatie leiden. Het vrijelijk spreken zou bovendien altijd gepaard moeten gaan met wederzijds respect. Een voorbeeld daarvan gaf de burgemeester van Rotterdam, Ahmed Aboutaleb, indertijd in een interview met ‘de Volkskrant’. “Stichters van moskeeën,” zei hij, “zouden de wijsheid moeten hebben om niet al hun wensen – zoals minaretten hoger dan de lichtmasten van Feyenoord – keihard op tafel te leggen. Ze moeten rekening houden met de gevoelens onder de bevolking en de wijsheid hebben een stapje terug te doen.”

(18) Juist een samenleving die iedereen het recht geeft om openlijk zijn zegje te doen, zal zich bewust moeten zijn van het feit dat mensen niet van nature geneigd zijn tot het goede. Er zullen in het vrije debat steeds spelregels nodig zijn om het verbale geweld en de schade die dit kan berokkenen binnen de perken te houden. In een horizontale samenleving heeft de dialoog duizendmaal meer kracht.

naar: Marli Huijer

uit: Trouw, 6 december 2008

Marli Huijer is bijzonder hoogleraar filosofie aan de Erasmusuniversiteit te Rotterdam en lector filosofie aan de Haagse Hogeschool.

Tekst 2 Regels voor de praatzieke burger

17p **22** Maak een goedlopende samenvatting in correct Nederlands van maximaal 200 woorden van de tekst 'Regels voor de praatzieke burger'. Uit je samenvatting moet voor iemand die de oorspronkelijke tekst niet gelezen heeft, duidelijk worden:

- om welke reden het vrijuit spreken zelf onderwerp van debat is;
- wat de visie van Domela Nieuwenhuis op het vrijuit spreken was en welke vier uitgangspunten daaraan ten grondslag lagen;
- hoe de gezagsverhoudingen zich ontwikkeld hebben vanaf de tijd van Domela Nieuwenhuis tot nu;
- wat de drie consequenties van deze veranderde gezagsverhoudingen voor het vrije spreken zijn;
- welk maatschappelijk probleem daarbij ontstaat;
- welke aanbeveling gedaan wordt om het maatschappelijk probleem op te lossen.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.